

Åndelighed og troens sprog i Danmark

Skrevet af Johanna Sonne Sørensen som del af KPI-akademiet 2022-23

Indledning

De fleste af os møder dagligt mange mennesker. Nogle går vi forbi på gaden, andre arbejder vi mange timer sammen med; vi hilser på ekspedienter, taler med vores ægtefælle og børn og skriver måske til en god ven. Vi hilser, vi takker, vi aftaler praktiske ting og vi smalltalker; vi fortæller, hvad vi lavede i weekenden, brokker os over vejret og viser sjove ting, vi er faldet over på nettet. Hele tiden kommunikerer vi, når vi er sammen med andre mennesker.

Hvornår har du sidst haft en samtale om eksistentielle emner som tro, efterliv, Gud, død, mening?

Eksistens angår os alle. Vi er grundlæggende fælles om to ting: vi lever og vi skal dø. Men hvad der er den dybere mening med livet, tror jeg sjældent vi får snakket om med andre mennesker. Måske i smarte livsmottoer eller one liners, men ikke i egentlige samtaler. I mine tre år på universitetet har jeg hørt om livretter, byture, sex, strikkeopskrifter, politik, konflikter i vennegruppen, pengenød, klimatiltag og meget mere. Men jeg ved ikke meget om, hvad mine medstuderende tror på; hvordan de forholder sig til livet og døden eller hvad, der får dem til at stå ud af sengen om morgenen.

Med en faglig baggrund i nordisk sprog og litteratur, har jeg fået lov til at dyrke og udfolde min interesse for sprogets funktioner og hele den sociale verden, der sættes i gang, når to mennesker taler med hinanden. Vores samfund er bygget op gennem sproget. Socialkonstruktivister kan endda mene, at sproget skaber hele virkeligheden.

Interessen for det sproglige og for samtalens mulighed har fulgt mig på mit akademiforløb hos Kristen Pædagogisk Institut (KPI). Her har et andet emne også sneget sig ind på mig: menneskets åndsdimension og åndelig omsorg, derunder religion i det offentlige rum, åndsfrihed og menneskets eksistentielle søgen efter mening.

Personligt må jeg nogle gange spørge: hvem taler tro med mig? Som åndsvæsen har jeg brug for at vende mine tanker om min eksistens. Som kristen og personligt troende har jeg brug for at dele mit trosliv med andre, blive udfordret og opmuntret til at leve som discipel af Jesus og til at få luft for min tvivl, skepsis og frustrationer.

Selv i de kristne fællesskaber og i kirken kan jeg savne, at nogen spørger ind til min tro og viser oprigtig interesse for mit åndelige liv. På studiet kan jeg have svært ved at sige noget som helst, fordi mit religiøse sprog virker fuldstændigt fremmed og mærkeligt ude af trit med mine studiekammeraters virkelighedsforståelse. I offentligheden og på de sociale medier oplever jeg gennem de frimodige kristne, der aktivt går ind i debatter, at kristne tit bliver stærkt misforstået, forsimplet og til tider latterliggjort og fejlet af banen som forsimplede fortidslevn.

Disse lidt løse tanker har været afsættet for denne opgave. Jeg har læst forskellige undersøgelser, bogkapitler og avisartikler. Jeg har vendt mine tanker og hypoteser med Robert Svendsen, leder af SnakTro, og er blevet peget i retning af spændende litteratur af psykolog Dorte Viftrup, som forsker i åndelig omsorg.

Min læsning har fulgt forskellige spændende ledetråde, som jeg til sidst har forsøgt at holde sammen til en opgave ud fra tre spørgsmål: Hvordan er den åndelige tilstand i Danmark i dag? Hvorfor skal vi (øve os på at) tale mere om tro, ånd og eksistens? Og hvordan skal vi gøre det?

For at opgaven giver mening, begynder jeg med en definition af, hvad jeg mener med åndelighed og mennesket som et åndsvæsen. Derefter vil jeg med særligt afsæt i en ny rapport om danskernes åndelige behov tegne et billede af den generelle åndelighed i Danmark og diskutere, om vores land er blevet sekulariseret eller, om troen derimod er individualiseret og privatiseret. Det fører mig over i en undersøgelse af, hvorfor vi ikke taler sammen om Gud, ånd og eksistens, hvilke tab det kan indebære, og hvad der eventuelt kan hjælpe os lidt på vej. Til sidst har jeg en refleksion over nogle af temaerne set indefra det kristne fællesskab og mit eget liv.

Menneskets åndelighed

Hvad er et menneske? Der er utallige svar og perspektiver på det spørgsmål, men de fleste inden for de pædagogiske og psykologiske fag kan blive nogenlunde enige om, at mennesket dels er noget biologisk, dels noget indre psykologisk og dels noget ydre socialt. I psykolog Preben Bertelsens tilværelsespsykologiske model tilføjer han også et aspekt af tilværelsesprojekter – altså hvad vi som mennesker *har for*, og hvordan vi positionerer os over for og reflekterer over ”tilværelsen” (Bertelsen 2013, 305-310). Bertelsens model kan anbefales at gå videre med, men her vil jeg egentlig bare drage en parallel mellem Bertelsens ’tilværelsesprojekter’ og ’ånden’ i den klassiske kristne tredeling af mennesket i krop, sjæl og ånd (hvor det relationelle/socialt aspekt dog ikke er med). Her kan man

sige, at kroppen er det biologiske; sjælen det psykiske (tanke, vilje, følelser) og ånden – ja, hvad er egentlig ånden?

En kort forklaring kan være, at ånden er menneskets moral, samvittighed, religiøsitet og ansvar (Pedersen 2002, 41). Det kan dog være gavnligt at uddybe og adskille den horisontale/eksistentielle og vertikale/religiøse dimension af menneskets åndelighed.

Ånden og ånden – religiøst og eksistentielt

Kierkegaard citeres i bogen *Åndelig omsorg* for: ”Ånden er selvet. Men hvad er selvet? Selvet er et forhold (af legeme og sjæl), som forholder sig til sig selv” (Kierkegaard 1964, i: Pahuus 2019, 38). Kierkegaard-citatet uddybes og følges op med en forklaring af ånden som ”det i et menneske, som løfter det ud af og op over den natur- eller årsagssammenhæng, som alt andet – også alle andre levende væsener – er en del af. Ånden udgør altså det for mennesket særegne, det, som giver mennesket en særegen og ophøjet status.” (Pahuus 2019, 31). Her lægges der vægt på, at menneskets åndsdimension er noget særegent, som adskiller sig fra dyrene. På KPI-akademiet har vi talt om, at ånden adskiller mennesker fra dyrene: Hunden har ikke samvittighed. Hvalerne har ikke bygget templer for sine guder. Aberne har ikke skrevet bøger eller lavet film. Det har mennesket til gengæld – *fordi* vi er åndsvæsner. Samtidig ses ånden som en evne til at *se ud over sig selv*, reflektere og skabe helhed, sammenhæng og mening. Ånden er både noget almenmennesket og samtidig med til at gøre hvert menneske unikt (Pahuus 2019, 32). Dette kunne også beskrives med Bertelsens begreb ”tilværelsesprojekter” – hvordan vi forholder os til og positionerer os i tilværelsen.

Relationer og positionering i forhold til andet og andre går igen i forklaringerne på åndelighed. Man kan lave en opdeling i de horisontale og de vertikale relationer: i de horisontale relationer er det menneskets forhold til sig selv, til medmennesker, samfundet, naturen og livet generelt. De vertikale relationer er derimod menneskets relation til noget guddommeligt, Gud, ”noget højere”, spirituelle erfaringer, overbevisninger, værdier m.m. (Hvidt, Viftrup og Nissen 2023, 8-9). Når man taler om åndelighed kan det derfor enten være i en horisontal og overvejende eksistentiel dimension eller i en vertikal og overvejende religiøs dimension. Kort sagt kan det handle om ånd eller Ånd - i kristendommen vil sidstnævnte være Helligånden. De to dimensioner kan dog ikke skilles helt ad; de hænger sammen og påvirker hinanden.

Min påstand vil være, at mens der har været et enormt fokus på fysisk sundhed, kropspositivisme og kroppen i det hele taget og et stort fokus på mental trivsel, psykologi og alt det sjælelige, så har ånden været forsømt. Jeg fristes til at spørge: mennesket er krop, sjæl og ånd – men hvad blev der af ånden?

Danskernes åndelige behov ifølge ny rapport

Verdens største studie af åndelige og eksistentielle behov er udført i Danmark af forskere fra Syddansk Universitet, og deres resultater er udgivet i artiklen "Spiritual needs in Denmark" i det medicinske tidsskrift *The Lancet Regional Health – Europe* i marts 2023. De har undersøgt danskernes åndelige behov gennem spørgeskemaer og deres studie viser, at over 80 % af deltagerne i undersøgelseerne tilkendegav at have haft mindst ét stærkt åndeligt behov i løbet af den seneste måned (Stripp, et al. 2023). Jeg udfolder undersøgelsen i det følgende og trækker enkelte pointer frem.

I studiet blev over 100.000 tilfældige, voksne danskere i 2021 inviteret til at deltage i spørgeskemaundersøgelsen, hvoraf 26.678 deltagere svarede (Stripp, et al. 2023, 1). Der er altså tale om en meget stor deltagergruppe, og selvom der altid vil være bias, så kan man formode at de giver et forholdsvist repræsentativt billede af danskerne generelt.

Hvad undersøgte de mere præcist? Hvad ligger der i 'åndelige behov'? Forskergruppen fremlægger et menneskesyn lignende det tidligere præsenterede: mennesker er fysiske, psykologiske og sociale væsner, men har også et åndeligt aspekt, der giver udslag i stræben efter mening. De definerer åndelighed som: "the dynamic dimension of human life that relates to the way persons (individual and community) experience, express and/or seek meaning, purpose and transcendence, and the way they connect to the moment, to self, to others, to nature, to the significant and/or the sacred" (Stripp, et al. 2023, 2). 'Åndelighed' handler altså her både om menneskets oplevelser og søgen efter mening, formål og transcendens og menneskets forbundethed til sig selv og verden omkring, hvilket ligger i tråd med min tidligere redegørelse af åndelighed. 'Åndelighed' inkluderer både teistisk, non-teistisk og ateistiske aspekter af menneskets vilkår, og undersøgelsen inkluderer både den horisontale og vertikale dimension.

Undersøgelsen baserede sig på spørgeskemaet "Spiritual Needs Questionnaire" (SpNQ). SpNQ indeholder 20 spørgsmål ud fra fire dimensioner af åndelighed: 1) Religiøse behov: det transcendentale, Gud, Allah, Universet, det troende fællesskab og praksis. 2) Eksistentielle behov: refleksioner over liv og død, meningen med livet. 3) Generativitet: behov for at give noget videre til andre og at hjælpe andre. 4) Indre fred: fornemmelse af fred og hvile i naturen. SpNQ er designet til at undersøge spirituelle behov på tværs af religioner og i en post-sekulær kontekst, som forskerne anser Danmark for at være (Stripp, et al. 2023, 3).

Hvad viste undersøgelsen? Hovedpointen var, at de fleste danskere har og oplever åndelige behov som nævnt indledningsvist. Det er dog ikke de religiøse behov, der scorer højest, men derimod

behov for indre fred og for generativitet, hvor henholdsvis 68,7 % og 63,3 % rapporterede at have haft mindst ét åndeligt behov af den type inden for den seneste måned. Til sammenligning havde 41,5 % et eksistentielt behov og kun 17,9 % et religiøst behov (Stripp, et al. 2023, 6-7). Der viste sig en kønsmæssig forskel, idet kvinder var mere tilbøjelige til at være troende eller spirituelle, mens flere mænd var ikke-troende eller ateister. Kvinder viste også større tendens til at bede, meditere og gå i kirke end mænd (Stripp, et al. 2023, 6). Desuden viste undersøgelsen, at høj alder korrelerer positivt med åndelige behov på tværs af kategorierne. Undtagelsen er behovet for indre fred, som yngre scorer højere på (Stripp, et al. 2023, 12).

Undersøgelsen viser altså, at langt de fleste danskere oplever åndelige behov, ikke mindst i den horisontale dimension i forhold til behov for indre fred og forbundetheden til andre mennesker. Omkring 1 ud af 5 danskere oplever religiøse åndelige behov. Ud fra rapporten er der altså god grund til at sætte fokus på menneskets åndsdimension og åndelige behov i Danmark.

Danskernes gudstro

Jeg har afdækket, hvordan de fleste danskere oplever åndelige behov, men hvordan ser det ud med gudstroen i Danmark? Her zoomer jeg ind på den religiøse åndelighed og troen på den kristne Gud.

I bogen *Gudstro i Danmark* fra 2005 giver Peter Lüchau et historisk overblik over udviklingen af gudstro og Peter la Cour går tættere på, hvordan krise påvirker troen på Gud. En lidt nyere (men stadig ikke helt opdateret) bog er *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*. Her inddrager jeg kapitel 4 om individualisering og aftraditionalisering af danskernes religiøse værdier af Peter Andersen og Peter Lüchau. I forsøget på at give et nutidigt øjebliksbillede af åndeligheden i Danmark er det klart en ulempe, at analyserne er 1-2 årtier gamle. Dog tror jeg, at der er nogle generelle tendenser, som stadig er aktuelle. Derfor er det også vigtigt, at kunne sammenholde bøgernes pointer med den helt nye undersøgelse af danskernes åndelige behov.

Hvor mange tror på Gud?

Ifølge Lüchau, så er danskernes gudstro faldet. Han anslår, at ca. 80 % af danskerne troede på Gud i 1948 mens andelen faldt til ca. 60% i 1970. Udover et dyk frem mod 1981, så er antallet af gudstroende faktisk meget uændret frem til 2003 (Lüchau 2005, 35-36). I begyndelsen af 00'erne kaldte omkring 60 % sig altså kristne (med alle de forskellige opfattelser, der kan ligge bag den etiket). Samtidig kaldte omkring 40 % sig selv religiøse, hvilket indikerer, at ikke alle kristne ser sig

som religiøse. I Lancet-undersøgelsen erklærede 41 % procent af deltagerne sig som religiøse, men kun 35 % af de religiøse markerede kristendom som deres tro (Stripp, et al. 2023, 8).

De to undersøgelser stemmer overens omkring andelen af religiøse danskere, men giver forskellige bud på, hvor mange, der kalder sig kristne. Det kan skyldes forskellige måder at spørge på, og forskellige svarmuligheder (man kan også bemærke de 50 % religiøse, som ikke har angivet trosretning eller ikke ved det i Lancet-artiklen). Ligesom i Lancet-artiklen, angiver Lüchau også, at betydeligt flere kvinder end mænd tror på Gud (Lüchau 2005, 37).

Selvom man ikke uden videre kan give et tal på, hvor mange danskere, der kalder sig kristne og tror på Gud, så peger undersøgelserne på, at det gælder en stor andel danskere i dag.

Danskerne tror på Gud – på hver deres måde

Selvom andelen, der tror på Gud, ifølge Lüchau, er forholdsvis uændret i nyere tid, så har synet på Gud og forestillingen om Gud ændret sig en hel del. Den traditionelle opfattelse er, at Gud er en personlig gud, men i dag ser flere Gud som en åndelig kraft (Lüchau 2005, 39). En interessant observation er også, at når mænd og kvinder skal vælge noget andet end at tro på end en personlig Gud, så er kvinderne tilbøjelige til at tro på en særlig åndelig kraft, mens mændene viser tilbøjelighed til ikke at tro. Desuden ser det ud til, at der er flere ældre, der tror på en personlig Gud (Lüchau 2005, 41). Lüchau mener, at om man er troende afhænger af ens alder, mens det er mere generationsbestemt, hvilket gudssyn man har, og hvilken rolle, man tænker, at Gud spiller i ens liv (Lüchau 2005, 47).

Generelt kan man med Lüchau opsummere, at danskerne ”er mere eller mindre fælles om at tro på Gud (...), men det er op til den enkelte at vælge, hvem, eller hvad Gud så er” (Lüchau 2005, 55). Kristendommen er stadig rammen for mange danskere, men er reformuleret til at passe til nutidens mennesker. Der er stor individuel frihed til at vælge til og fra og endda blande religion. Man kan sige, at vi er gået fra de store fortællinger og traditioner til en mere hjemmestrikket og fleksibel religion. Samtidig er religionen rykket ud af fællesskabet og i højere grad blevet en individuel sag, som vi ser lidt nærmere på i det følgende.

Sekulariseret eller individualiseret? Er Danmark det mindst religiøse land i verden?

Danmark er blevet kaldt det mest sekulariserede og mindst religiøse land i verden af den amerikanske sociolog Philip Zuckerman (Viftrup 2021, 8). Andersen og Lüchau (2011) argumenterer dog for, at troen i Danmark er blevet individualiseret og ikke sekulariseret.

Sekularisering kendes på, at al religion i et samfund svækkes og forsvinder og efterlader et irreligiøst samfund eller alternativt, at religion ikke længere er en integreret del af menneskelivet og samfundet, og derfor mister sin betydning (Andersen og Lüchau 2011, 76).

En anden teori er, at religionen er individualiseret, så religion bliver et anliggende for den enkelte. Individualisering vil ofte medføre en religiøs aftraditionalisering, hvor religiøse traditioner ikke videreføres og dermed forsvinder. Religiøse trosforestillinger og praksisser kan desuden frit kombineres og giver dermed individet stor religiøs frihed (Andersen og Lüchau 2011, 78-79). Ved en individualisering bliver religion ved med at eksistere, men primært på individplan og i en anderledes form. Der vil ikke længere være eksterne autoriteter eller tvingende traditioner, og dermed kan enhver danne sin egen unikke religiøsitet, hvor fx Jesus og reinkarnationen fint kan kombineres. Konsekvenserne af individualisering er for kristendommen blandt andet, at Gud bliver en diffus åndelig kraft fremfor en handlende, personlig Gud; synd, straf og Helvede fravælges, mens tilgivelse, selvudvikling og efterliv tilvælges som indhold i troen (Andersen og Lüchau 2011, 79-80).

Ud fra resultaterne i de gennemgåede undersøgelser, er det svært at se, at Danmark skulle være fuldstændigt sekulariseret. Til gengæld går teorien om individualisering godt i spænd med de religiøse tendenser, jeg ovenstående har redegjort for, hvor troen bliver en privatsag og formet af individets til- og fravalg. Mange tror, men troen følger ikke nødvendigvis de kirkelige dogmer og traditioner.

Individualiseringens betydning for troens fællesskab og kirkens autoritet

Ifølge Lancet-artiklen er omkring 75 % af danskere i dag betalende medlemmer af Folkekirken, men kun 2 % går ugentligt til gudstjeneste (Stripp, et al. 2023, 3). Det tegner et billede af den individualiserede tro, hvor praksis og fællesskab ikke har en særlig stor plads.

Som følge af individualiseringen og aftraditionaliseringen, har kirken (og dens dogmer) i dag ikke samme autoritet som før. Hver enkelt kan dog frivilligt tillægge kirken autoritet – som én stemme blandt mange, eller som en religiøs institution (Andersen og Lüchau 2011, 89). Selvom der muligvis ses en stigning i spiritualitet i Danmark, så praktiseres det tilsyneladende privat. Det kan føre til en eksistentiel ensomhed og besvær med at tale om åndelighed, når de åndelige behov bliver tydelige.

Eksistentiel ensomhed og manglende robusthed til livets smerte og kriser

Åndelige behov viser sig særligt, når vi oplever kriser som sygdom, død og lidelser (Stripp, et al. 2023, 3). Men som en konsekvens af individualiseringen og aftraditionaliseringen af troen, så er vi dårligt rustede til at imødekomme de åndelige behov med åndelig omsorg i fx sundhedsvæsenet. La Cour beskriver, at religionen kan være en resurse og en hjælp til at håndtere en krise (religiøs *coping*),

men at ”danskerne sandsynligvis ikke i samme grad som andre nationaliteter har religiøse billeder og forestillinger parat, når krisen rammer” (la Cour 2005, 69). Derfor kommer vi til at mangle ord og have svært ved at tolke, vurdere og svare religiøst over for det kriseramte menneske. Når troen er meget fragmenteret og ikke integreret i livet, så vil troen typisk ikke være nogen særlig resurse (la Cour 2005, 72). Eksempelvis kan danskernes forestilling om Gud som en diffus åndelig kraft føre til, at lidelse opfattes som tilfældigheder, og at troen ikke giver den trøst og styrke, som den gør nogle steder i udlandet (la Cour 2005, 73). Han peger også på, at danskere generelt har få netværk og få konfrontationer med det eksistentielle (la Cour 2005, 71).

Opsummering

Alt i alt tegner sig et billede af, at mange danskere tror på Gud, men at kristendommen er aftraditionaliseret, og at kirken ikke længere er en central autoritet. Gud er nærmere en diffus kraft end en personlig Gud. Troen er privatiseret, praksis er blevet fremmed og det åndelige sprog blevet fattigt. Mange tror, men få taler om det. Det skaber udfordringer i krisetider, hvor åndelige behov vokser, og det udfordrer den åndelige omsorg i sundhedsvæsenet. Det kan derfor undre, hvorfor vi ikke taler mere om det åndelige, og hvad der kan hjælpe samtalen på vej? Forhåbentlig har redegørelsen for danskernes åndelige behov og tro vist behovet (og også åbningerne?) for at tale om tro, tvivl, eksistens, mening, død m.m. I de næste afsnit vil jeg vise lidt af, hvad man kan gøre. Jeg kommer ikke til at opfinde den dybe tallerken, men pege på bl.a. almindeligt nærvær, nysgerrighed og aktiv lytning.

Åndelige samtaler og sproget for troen

Åndelige samtaler er vigtige, fordi menneskets åndsdimension er en del af vores identitet som mennesker med krop, sind og ånd, og mange danskere oplever netop åndelige behov. Hvis vi får talt sammen om åndeligheden, kan det modvirke eksistentiel ensomhed, hvor hver mand er alene om sine tanker om tilværelsen. Samtidig kan åndelige samtaler i ”fredstid” udruste os til at møde kriser, sygdom og tab, hvor de åndelige behov kan vokse. Religionspsykologisk ser man på, at troen kan blive en resurse og skabe positiv religiøs coping. Generelt har vi brug for relationer og samtaler, hvor vi kan udforske det åndelige, så vi udvikles og modnes åndeligt som mennesker. Fra et kristent perspektiv kan man se på, at Bibelen opfordrer os til at tale sammen, være i fællesskab om troen, styrke og opmuntre hinanden og undervise hinanden med sange og hymner.

Åndeligheden er tabu

Selvom mange oplever åndelige behov, så er det ikke et vanligt samtaleemne i Danmark. Ifølge Lancet-artiklen er tro og overbevisning sociale tabuer, kun overgået af psykiske lidelser (Stripp, et al. 2023, 3). Døden er et særligt tabubelagt emne, som vi helst ikke berører, til trods for at det er et fællesmenneskeligt livsvilkår. Selv i dødsannoncer er døden på vej ud. Folk 'sover stille ind' eller 'har fået fred', men 'dør' sjældent (Haag og Lyng 2021). Når vi pakker noget så eksistentielt som døden ind i eufemismer og poetiske omskrivninger, så skaber det et tabu, der er svært at bryde.

Til trods for at åndelighed og tro ofte er tabu, så svarer mange af deltagerne i Lancet-undersøgelsen paradoksalt nok, at det faktisk var en rar og positiv oplevelse at blive spurgt ind til det åndelige og eksistentielle i spørgeskemaet (Stripp, et al. 2023, 12). Det peger på, at mange faktisk gerne vil dele deres åndelige tanker trods tabuer.

Selvom jeg vil argumentere for at bryde med religionstabuet, så må jeg også pointere, hvor vigtigt det er at gøre det med respekt og tålmodighed, så vi ikke intimiderer folk og begynder samtaler, som de ikke har lyst til at deltage i. Det er også kendt som situationsfornemmelse og almindelig pli.

Er danskerne blevet religiøst ordblinde? Og hvor skal børnene få sprog for det åndelige fra?

Niels Jørgen Cappelørn, teolog og Kierkegaard-forsker, har i en artikel i Kristeligt Dagblad fra 2003 udtalt, at mange moderne mennesker er religiøst søgende, men har mistet fornemmelsen for det religiøse sprog; ordforrådet er ikke længere aktivt og vi er ved at blive religiøse analfabeter. I artiklens overskrift kaldes det religiøse ordblindhed (Weis 2003). Cappelørn kalder det religiøse sprog for en psykologisk/filosofisk måde at beskrive det religiøse, men også en måde at "bringe det religiøse til udtryk gennem bøn, lovsang og forkyndelse" (Weis 2003). Der er altså moderne mennesker, som er åbne for det religiøse, men (særligt den yngre generation) ved meget lidt om kristendommen, og de mangler simpelthen et sprog for det åndelige og mulighed for at udtrykke det religiøse.

Samme pointe udtrykker psykolog, Dorte Viftrup: som følge af religionens privatisering og individualisering, står åndeligheden svagt i Danmark, også i sproget (Viftrup 2021, 7). Hun peger på, at børn mangler voksne at tale med om de åndelige-eksistentielle tanker, som de faktisk gør sig. Man kan flette det sammen med Cappelørns udtryk og sige, at forældre giver deres religiøse ordblindhed videre til børnene. Troens sprog taber sin betydning. Vi har derfor i høj grad brug for at udvikle et bedre fælles sprog for det åndelige.

Folkeskolens forsømmelse og mulighed

Folkeskolen har stor betydning for de fleste børn i Danmark. Skoleloven fra 1993 beskriver syv centrale aspekter ved eleverens alsidige udvikling, hvoraf åndeligheden er en af dem (Viftrup 2021, 8-9). Den intellektuelle og den kropslige udvikling har sammen med alle de andre aspekter været understøttet af forskellige særlige indsatser fra undervisningsministeriet – altså med undtagelse af åndeligheden. Åndeligheden er også forsvundet ud af det senere faghæfte om elevernes alsidige udvikling (Viftrup 2021, 8-9). Der er stort fokus på målinger i folkeskolen, men åndeligheden og den åndelige dannelse ser umiddelbart ud til at gå under radaren. Der ligger altså i Folkeskolen både en stor forsømmelse og et stort potentiale for at rette op på det og give eleverne mere åndelig dannelse.

Cappelørn argumenterer for, at med så mange medlemmer af Folkekirken, så er det også på sin plads – uden at forfægte en bestemt tro – at gøre mere ud af undervisningen i kristendommen i skolen. Det vil støtte udviklingen af børnenes religiøse sprog og kendskab til kristendommen (Weis 2003).

Kirken og den kristne kan invitere til fællesskab og et religiøst begrebsapparat

Hvordan kan vi få skabt et fælles sprog for det åndelige på tværs af befolkningen? Viftrup mener, at det fælles sprog skabes gennem relationer, men at der også er et behov og en åbenhed for at tage imod det åndelige-eksistentielle begrebsapparat for bl.a. sorg og tab, som Folkekirken tilbyder (Viftrup 2021, 8). I kirken ligger sproget for det åndelige til en vis grad klar.

Cappelørn præsenterer et moderne dilemma: vi ønsker at fastholde en ”diffus tro på et eller andet for ikke at kunne blive hængt op på noget” og samtidig har vi ”en dyb, dyb længsel efter samhørighed og afhængighed” (Weis 2003). Han håber, at vi kan træde ud af hver vores isolation og igen tør lade os forpligte på fællesskabet og give afkald på lidt af os selv til fordel for at være en del af noget større og dermed genopdage den kristent funderede fællesskabsfølelse: ”jeg bliver nødt til at tro, det kan generobres. Jeg har ikke nogen patentløsning, men fra en kirkelig synsvinkel kan det kun ske gennem den enkeltes missioneren. At den enkelte kristne føler sig forpligtet og tør se hen over den dansk-nationale enighed om, at tro er en privatsag. Vi skal turde tale om de her ting, turde bekende vores tro, trække nogen med hen til gudstjeneste, for som lutheranere bliver vi nødt til at fastholde, at bøn, gudstjeneste og forkyndelse har stor betydning. Vi må have folk ind i kirken igen” (Weis 2003).

Kristus og det kristne budskab

Cappelørn argumenterer i det ovenstående for vigtigheden af at holde fast i Jesu missionsbefaling og som kristne være med til at gå med evangeliet og tage folk med i kirke. Det kræver både mod og handling. For mig minder det om bibelversene af Paulus: ”Men hvordan skal de påkalde ham, som de ikke er kommet til tro på? Hvordan skal de tro på ham, som de ikke har hørt om? Hvordan skal de høre, uden at nogen prædiker? Og hvordan skal nogen prædike uden at være udsendt? – som der står skrevet: ”hvor herligt lyder fodtrinnene af dem, der bringer godt budskab!” (...) Troen kommer altså af det, der høres, og det, der høres, kommer i kraft af Kristi ord.” (Rom 10, 14-15+17). Paulus pointerer, at der er brug for nogen, der vil gå ud og fortælle *det gode budskab*.

Hvad endnu vigtigere er, så peger Paulus ikke bare på det åndelige sprog som et godt redskab, men han peger på Kristus som den gode frelser. Det er ikke bare et kristent ordforråd, men *Kristi ord*, der bringer til tro. Det leder hen til nogle væsentlige overvejelser: kan man udvikle og bruge et åndeligt/kristent sprog uden at have en personlig tro på Jesus? Vil det åndelige sprog være et middel på vejen til tro, eller et mål i sig selv? Kan man høste åndens/åndelighedens frugter, hvis ikke man er en gren indpodet på Jesus-træet? Spørgsmålene rummer et stort emne, som jeg ikke kan komme med svaret på her, men der er en klar fare for et instrumentalt syn på kristendommen og for at fastholde ”en diffus tro”, som ikke leder hen til en konkret frelser.

Paulus minder os om, at vi ikke bare går med et tørt begrebsapparat, men med et godt og vigtigt budskab, der kan frelse mennesker. Det gode budskab må være værd at overskride samfundets tabuer og sin egen magelighed for?

Religiøst sprog og fortællinger

Både hos Viftrup, Cappelørn og Paulus læser jeg en implicit holdning til, at kirken og praktiserende kristne gerne må holde fast ved deres ”hellige” sprog for troens indhold. Selvfølgelig kan ’synd’, ’nåde’ og ’Jesu offergerning’ kræve gode forklaringer og rammende hverdagsbilleder for at blive forstået, men jeg ser ingen argumentere for at erstatte det religiøse sprog med mere hverdagsagtigt sprog. Derimod vil det være med til at løse den ’religiøse ordblindhed’ og give fornyet sprog for tro og eksistens, hvis kirken og de kristne giver deres sprog videre til resten af befolkningen.

De store fortællinger og verdensbilleder er krakeleret, men som Cappelørn argumenterer for, så kan sprækkerne fyldes op med Gud (Weis 2003). Mennesket har altid været fanget af fortællinger, og i kristendommen har vi stadig masser af bibelhistorier at fortælle. Vi kan samtidig samle menneskers mange små fragmenterede livsfortællinger i Guds store fortælling om mennesket som skabt, faldet,

opretholdt og genløst (Pedersen 2002, 40). Det kan være med til at skabe sammenhæng og mening i et menneskes liv, som også er et åndeligt behov.

Broen til det andet menneske

For overhovedet at begynde en åndelig samtale, så er vi nødt til at danne bro til det andet menneske, som Per Schultz Jørgensen skriver om i sin bog *Broen til det andet menneske*.

Jørgensen beskriver, at kulturen i dag er blevet stærkt monologisk. Selvom vi tit taler sammen, så består samtalen ofte af to enetaler, der afløser hinanden (Jørgensen 2016, 10). Eksempelvis: A: ”jeg oplevede ...” hvortil B svarer: ”ja, det kender jeg godt; jeg oplevede ...”. Det monologiske træk afslører en manglende interesse i samtalepartneren og et fokus på selv at komme på banen. Med bro-metaforen vil Jørgensen illustrere, at ægte dialog og en social relation kræver, at man går over ”broen” til det andet menneske (Jørgensen 2016, 17). Brobygningen skaber relation ved at vi ”lytter til hinanden, lever os ind i hinandens verden, er empatiske og nærværende”, og vi er nødt til at ”følge op på det, den anden siger, (...) gå ind på det, den anden siger, spørge ind til det, udvide det, udvikle det, give det den anerkendelse, der ligger i at fortsætte det tema, som er taget op” (Jørgensen 2016, 18). Jørgensen beskriver broen til det andet menneske som grundlaget for relationer og samtaler i almindelighed. Derfor gælder det samme – og måske særligt – for åndelige samtaler. Hvis vi virkelig vil åbne et rum for at tale om åndelige oplevelser og religiøse overbevisninger, så må vi være nysgerrige og interesserede i det andet menneske, spørge ind og lytte aktivt.

Vi kan ikke bare hælde religiøst sprog på mennesker og overvælde dem med åndelige samtaler. Det må begynde med en oprigtig interesse for det andet menneske og nysgerrighed på, hvad de egentlig tror på og tænker om tilværelsen. Samtidig siger erfaring mig, at spørger man længe nok ind til et andet menneske, så vil de for det meste også spørge ind til mig og give mig mulighed for at fortælle om min egen tro – og dermed introducere dele af det religiøse sprog.

Åndelig modning og åndelig trivsel i det kristne fællesskab

I det følgende deler jeg nogle af mine oplevelser og refleksioner over åndeligheden i det kristne fællesskab. For at opgaven ikke bliver unødigt lang, bliver sproget mere religiøst og muligvis indforstået. IMU står for Indre Missions Ungdom, KFS for Kristeligt Forbund for Studerende.

Hvis ikke mit kristne fællesskab spørger til min tro, hvem gør så?

Jeg sad og snakkede med en kristen veninde en dag, netop om at savne mere åndelig samtale i de kristne fællesskaber, vi hver især kommer i. ”Hvis ikke mit kristne fællesskab spørger til min tro,

hvem gør så?”, formulerede min veninde. Sætningen satte sig fast, for det udtrykte nogle af mine egne oplevelser og følelser. Selvom vi i min IMU har check-in-runder ved bordene og mulighed for at dele vidnesbyrd, takke- og bedeemner, så savner jeg stadig den dybere samtale om tro. Jeg savner at nogle udfordrer mig (kærligt) på min halvlunkne tro, at nogen spørger, hvordan jeg *virkelig* har det med at tro på Gud, at nogen tilbyder at bede for mig. Problemet ligger ikke kun i mit fællesskab, men også i mig selv, for jeg mærker også min egen blufærdighed og utilpashed ved at komme for dybt ind i en tros-samtale. Men jeg mærker også tydeligt, at jeg har brug for (hjælp til) at sætte ord på min tro, for at kunne modnes åndeligt og trives med min tro.

Smittet af samfundet? Er privatiseringen rykket med ind i det kristne fællesskab?

Ud fra mine egne og andres erfaringer får jeg en fornemmelse af, at vi også i kirken og kristne fællesskaber helst holder den personlige del af troen for os selv. Vi taler gerne om Gud og prædikenen, synger lovsange og læser i Bibelen sammen. Her kan man dog nemt deltage i samtalen og holde troen på et dogmatisk, ”objektivt” eller neutralt niveau og samles om sangtekster på et lærred, uden at afsløre sine egne tanker og følelser. Jeg oplever mange, mig selv inklusiv, bevare en armslængde til åndeligheden og den personlige tro. Jeg dristes til at spørge, om privatiseringen af troen er rykket med ind i det kristne fællesskab?

Bibelen om åndelige samtaler og fællesskab om troen

Bibelen præsenterer ikke detaljerede samtaleteknikker eller konkrete bud på, hvordan vi skal dele tro med hinanden. Men der er ikke meget tvivl om, at tro ifølge Bibelen er et fælles anliggende:

Vi skal bruge vores ord til syndsbekendelse og bøn sammen: ”Bekend derfor jeres synder for hinanden, og bed for hinanden om, at I må blive helbredt” (Jak 5,16).

Vi skal påtale synd og vejlede *med mildhed*: ”Brødre, hvis et menneske gribes i en overtrædelse, skal I, som har Ånden, hjælpe ham til rette med mildhed” (Gal 6,1).

Vi må dyrke det åndelige sprog: ”Lad Kristi ord bo i rigt mål hos jer” og dele ordene i salmer og sange: ”Undervis og forman med al visdom hinanden med salmer, hymner og åndelige sange, syng med tak i jeres hjerte til Gud” (Kol 3, 16).

Vi kan i åndelige samtaler møde Jesus ligesom Emmaus-vandrerne: ”Og det skete, mens de gik og talte sammen og drøftede det indbyrdes, kom Jesus selv og slog følge med dem” (Luk 24,15).

Og ikke mindst viser Paulus’ bøn for menigheden i Efesos, at vi i fællesskab lærer Kristi kærligheds enorme omfang bedre at kende: ”Derfor bøjer jeg mine knæ for Faderen, efter hvem hvert fædrenehus i himlene og på jorden har navn, og beder om, at han i sin herligheds rigdom med kraft

vil give jer at styrkes i det indre menneske ved hans ånd, at Kristus ved troen må bo i jeres hjerter og I være rodfæstede og grundfæstede i kærlighed, så at I sammen med alle de hellige får styrke til at fatte, hvor stor bredden og længden og højden og dybden er, og til at kende Kristi kærlighed, som overgår al erkendelse, så I fyldes, til hele Guds fylde nås” (Ef 3,15-19).

At være kristen er ikke et solo-projekt (hvilket også er en yndet formulering fra talerstolen), men et fælles anliggende, og fællesskabet af forskellige lemmer på legemet er en måde at forstå mere af Guds kærlighed på. Derfor er de åndelige samtaler også vigtige i de kristne fællesskaber. For mange vil det også være en stor velsignelse af at have bare én medkristen at føre dybe åndelige samtaler med.

Slidte floskler: Hvordan forstår du det du læser?

”Jeg længes efter at mærke Gud”, ”Gud sagde til mig ...”, ”jeg blev kaldet til ...”, ”jeg er ikke så god til at få bedt”, ”jeg elsker Jesus” og mange andre udsagn bliver efter min erfaring ofte brugt i kristne fællesskaber. Derudover gentages ordparrene synd/nåde; lov/evangelium og fortabelse/frelse ganske ofte. Ind i mellem får jeg en fornemmelse af, at vi i kristne fællesskaber har et stort ordforråd, men at ordenes indhold hen ad vejen er gået tabt, eller i hvert fald blevet omdefineret uden at ordbogen er blevet opdateret og genudgivet. Om så ordene betyder det samme som altid, så har vores sociale og kulturelle kontekst ændret sig og sat ordene i en ny sammenhæng. Jeg tror, at også kristne trænger til at tage på sprogkursus i troens sprog og åndelig samtale. Både til brug i kirken, menigheden og fællesskabet, men også til at tage med ud i samfundet.

Når jeg hører nogle af de kristne floskler, så får jeg nogle gange lyst til at spørge: *Forstår* du også det, du siger? i stil med Filip til den etiopiske hofmand (ApG 8,26-40). I virkeligheden trænger vi nok til at grave lidt dybere og spørge: *Hvordan* forstår du det, du siger/læser/oplever/hører? Altså blive nysgerrig på, hvad den anden egentlig lægger i sine ord, for jeg er blevet i tvivl om, hvad indholdet egentlig er, og om jeg forstår det samme med ordene. Her handler det også om at gå over broen til det andet menneske, være nysgerrig og få den anden til at uddybe.

Medvandrere og præstationsfrihed

Det er ikke godt, at mennesket er alene, læser vi i første Mosebog. Hvis troen bliver privatiseret, så bliver mennesket hurtigt alene med sin tro, og det er ikke godt. Vi har brug for hinanden som kristne.

De unge savner medvandrere, som vil følge dem og vise dem vej i troen. Det er i hvert fald konklusionen på en mindre undersøgelse fra KFS's landslejr Discipeltræf i 2017 (Pedersen 2018, 1). Medvandrere- og mentorordninger er geniale, for de skaber nogle rammer, hvor det er okay – og

ligefrem meningen – at tale om tro, tvivl, eksistens osv. I en tryk relation, hvor vi bygger bro til hinanden, bliver det nemmere at åbne op for de åndelige samtaler. Måske bliver det også nemmere at tage de åndelige samtaler op i andre sammenhænge, hvis man har øvet sig og udviklet sproget for det åndelige i trykke og vedvarende samtaler med en anden kristen.

En anden udfordring for åndelige samtaler kan være, når man kender de ”rigtige” svar på åndelige spørgsmål, men sidder med nogle modstridende følelser eller oplevelser af Gud og livet som kristen. Der kan være stor forskel på troslæren og ens personlige gudsbillede, men frygten for at præstere dårligt kan afholde folk fra at give et ærligt og personligt svar. Derudover kan det være svært at begynde at bruge det kristne sprog, hvis man bliver bange for at sige noget forkert over for en mere erfaren kristen. Skal vi blive bedre til at snakke om tro, så har Robert Svendsen et råd: drop idéen om rigtige og forkerte svar. For mig hænger det sammen med en præstationsfrihed, som trykke rammer i fællesskaber og/eller fortrolige medvandrere kan være med til at bane vej for. Præstationsfriheden er afgørende for at kunne have meningsfulde og hjælpsomme åndelige samtaler. Svendsen foreslår åbne spørgsmål som fx ”hvilke tre ord vil du beskrive Gud med?”, hvor der er mange forskellige måder at svare på, forskellige facetter af Gud, der kan fokuseres på og – når det gælder gudsbilleder i hvert fald – ikke nogen forkerte svar!

Derimod må vi ikke droppe spørgsmålet om sandhed, for så vil troen igen blive stærkt individualiseret og troslæren blive smidt ud med badevandet. Ved at adskille mit *gudsbillede* og min *viden* om Gud kan jeg både svare ærligt på, hvordan Gud opleves og erfares, men også begynde en samtale om, hvordan jeg er overbevist om, at Gud *er* ud fra Bibelens ord og fortællinger.

Afrunding

I Danmark har de fleste mennesker åndelige behov, og en del tror på den kristne Gud og kalder sig kristne. Vi er på et generelt plan til dels fælles om at tro på Gud. Der er dog et hav af forskellige forestillinger om, hvem Gud er. Nogle mener med Zuckerman, at vi i Danmark er sekulariserede, og at religion har mistet sin betydning. Gennem min opgave har jeg peget på, at vi ikke er nær så sekulariserede, som vi tror, men at det derimod er individualismen, der er slået igennem. I troen på Gud er det op til den enkelte at definere, hvem Gud er, hvad det vil sige at tro, og hvilke elementer man vælger til og fra.

Der er forskellige bud på, hvad der sker, når vi forsømmer det åndelige perspektiv. Religionspædagogisk kan man sige, at vi mangler opdragelse, dannelse og tradition. Religionspsykologien peger på, at vi går glip af værdifulde coping-muligheder og troens resurser,

som kan være særligt vigtige i krisetider. Fra et kristent perspektiv går vi glip af åndelig modning, fællesskab og måske flere troende? Et forsigtigt bud er også, at forsømmelsen af menneskets åndsdimension kan være medvirkende til den store mistriivsel og ensomhed, vi ser i dag?

Mange går rundt og tror, men få taler om det. Det kan dels skyldes, at tro og religion er stærke tabuer, og dels, at mange i stort omfang har mistet sproget for det religiøse og åndelige. I kirken og de kristne fællesskaber er der mulighed for at give andre del i det religiøse sprog og begrebsapparat. Folkeskolen har god mulighed for at implementere grundigere kristendomsundervisning og at støtte elevernes åndelige udvikling. Og i almindelighed kan vi alle øve os på at gå over broen til det andet menneske og møde det menneskes tanker om Gud, tro, død, tab, identitet, åndelighed, bøn osv. med lyttende opmærksomhed.

Også i de kristne kredse kan der være brug for at øve sig i de åndelige samtaler og komme bag om de floskler, som vi måske har mistet vores fælles forståelse for. Jeg har forsigtigt spurgt, om privatiseringen af troen er rykket med ind i de kristne fællesskaber. Hvis den er, så er der gode grunde til at kæmpe i mod den og i stedet i fællesskab forstå mere af Guds kærlighed.

Litteratur

- Andersen, Peter B., og Peter Lüchau. »Individualisering og aftraditionalisering af danskernes religiøse værdier.« I *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, af Peter Gundelach, 76-96. København: Hans Reitzels Forlag, 2011.
- Bertelsen, Preben. »Den tilværelsespsykologiske grundmodel. Den grundlæggende teoretiske model.« I *Tilværelsespsykologi. Et godt nok greb om tilværelsen*, 294-322. Frydenlund, 2013.
- Hvidt, Niels Christian, Dorte Toudal Viftrup, og Ricko Damberg Nissen. »Spiritualitet og sundhed.« *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 38, 2023: 5-16.
- Haag, Jens, og Jens From Lyng. »Døden er på vej ud af dødsannoncer: vil vil ikke have døden i nærheden af os selv.« *Kristeligt Dagblad*. 4. november 2021. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-og-tro/doeden-er-paa-vej-ud-af-doedsannoncer-vi-vil-ikke-have-doeden-i-naerheden-af-os-selv> (senest hentet eller vist den 17. oktober 2023).
- Jørgensen, Per Scultz. *Broen til det andet menneske. Fra første kontakt til den dybe samhørighed*. København: Kristeligt Dagbalds Forlag, 2016.
- la Cour, Peter. »Danskernes Gud i krise.« I *Gudstro i Danmark*, af Morten Thomsen Højsgaard og Hans Raun Iversen, 59-82. København: ANIS, 2005.
- Lüchau, Peter. »Danskernes gudstro siden 1940'erne.« I *Gudstro i Danmark*, af Morten Thomsen Højsgaard og Hans Raun Iversen, 31-58. København: ANIS, 2005.
- Pahuus, Mogens. »Ånden og det åndelige.« I *Åndelig omsorg*, af Vibeke Østergaard Steinfeldt, Dorte Toudal Viftrup og Niels Christian Hvidt, 31-44. København: Munksgaard, 2019.
- Pedersen, Carsten Hjorth. »Vi savner medvandrere, der vil tale om "the Word and the World".« *Børn i pluralisme*, 2018: 41-48.
- Pedersen, Carsten Hjorth. »Et kristent livs- og menneskesyn.« I *Pædagogik i kristent perspektiv*, 32-52. København: Credo Forlag, 2002.
- Stripp, Tobias Anker, et al. »Spiritual needs ind Denmark: a population-based cross-sectional survey linjed to Danish national registers.« *The Lancet Regional Health - Europe vol. 28*, 12. 3 2023.
- Viftrup, Dorte Toudal. »Nyt forskningsprojekt om børns åndelige og eksistentielle dannelse og sproglighed ser dagens lys...« *Religionslæreren. Tidsskrift for religionsundervisning i Danmark*, 4 2021: 7-9.
- Weis, Palle. »De religiøst ordblinde.« *Etik.dk*. 24. januar 2003. <https://www.etik.dk/etik/de-religi%C3%B8st-ordblinde-0> (senest hentet eller vist den 17. oktober 2023).